

J O S O

Natalija Grgorinić i Ognjen Rađen

k o m o č
k o r u n a

J O S O

Natalija Grgorinić i Ognjen Rađen

Copyright © Natalija Grgorinić i Ognjen Rađen, 2023.

*Sva prava pridržana. Svako korištenje, umnožavanje,
kopiranje i reproduciranje dopušteno je
samo uz izričit pisani pristanak autora.*

nakladnik Umjetnička organizacija
Komoč koruna, radionica teksta i slike
Vrčevan 32, 52204 Ližnjan
www.komockoruna.hr
komockoruna@gmail.com

lektura Zlata Knez

oblikovanje
teksta i naslovnice Natalija Grgorinić i Ognjen Rađen

Likovni prilozi u ovoj knjizi prikupljeni su u sklopu istraživanja za obnovljeno, prošireno izdanje knjige *C. i kr. ratni logori 1914. - 1918.* Jose Defrančeskog objavljene 2015. godine u Biblioteci *Brnestra* Općine Ližnjan.

Ovo je djelo nastalo i tiskano uz potporu za poticanje književnoga stvaralaštva u 2021. godini Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske te uz potpore izdavanju knjiga Istarske županije i Grada Pule u 2022. godini.

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

KK ČITAJ
Pozb[?]moj

Extra-Ausgabe

Polauer Tagblatt

Erhaltenes und nachgelassenes
Jahresbuch (Herausg.)
aus der Verlagsanstalt
des Verlegers, Dr. Hugo
Dudek. — Einmalige
Lieferung von 100
Exemplaren. —
Anfertigung des Buches
wurde mit 20 Schillingen
an die Druckerei
bestellt. —
Der Verleger,
Dr. Hugo Dudek,
berichtigt alle
Fehler. —
Druckerei
des Verlegers,
Dr. Hugo Dudek,
Nr. 188, 575.

Erhaltenes und nachgelassenes
Jahresbuch (Herausg.)
aus der Verlagsanstalt
des Verlegers, Dr. Hugo
Dudek. — Einmalige
Lieferung von 100
Exemplaren. —
Anfertigung des Buches
wurde mit 20 Schillingen
an die Druckerei
bestellt. —
Der Verleger,
Dr. Hugo Dudek,
berichtigt alle
Fehler. —
Druckerei
des Verlegers,
Dr. Hugo Dudek,
Nr. 188, 575.

Herausgeber: Red. Hugo Dudek. — Für Redaktion u. Druckerei verantwortlich: Hans Lorbeck. — Verlag: Druckerei des Polauer Tagblattes, Pola, Via Venetegli 20.

10. Jahrgang.

Pola, Dienstag 28. Juli 1914.

Nr. 2846.

Der Krieg ist erklärt. Von heute an dauert der Kriegszustand.

Das Telegraphenkorrespondenzbureau meldet:
Die „Wiener Zeitung“ veröffentlicht in einer
Extraausgabe im amtlichen Teil folgende

Kriegserklärung:

„Da die königlich serbische Regierung die Note, welche ihr vom österr.-ung. Gesandten in Belgrad am 23. Juli 1914 übergeben worden war, nicht in befriedigender Weise beantwortet hat, so sieht sich die k. u. k. Regierung in die Notwendigkeit versetzt, selbst für die Wahrung ihrer Rechte und Interessen Sorge zu tragen und zu diesem Ende an die Gewalt der Waffen zu appellieren. Österreich-Ungarn betrachtet sich daher von diesem Augenblicke an als im Krieszustande mit Serbien befindlich.“

Minister des Äussern:
BERCHTOLD m. p.

BOLJE DA SAN JA KREPA NEGO TI

„Joso...“

Zove me. Ki to?

San je toliko sladak, gust da ni glas kroz njega ne prodire. Jedino riječ, ime, moje, vlastito, ogoljeno, bez zvuka, samo smisao, smisao koji dajem imenu, koji ime daje meni, ime i ja povezani, da nema tog imena ne bi ni mene bilo, da nema mene... Kako bi bilo da me nema?

Tada zvuk kao igla probije opnu mjehura u kojemu mirujem.

„Joso, sine...“

Isti tren kad čujem ono *sine*, znam tko me zove. *Mater*. I bude me stid što joj kroz san i vrijeme nisam prepoznao glas. Istoga trena kada me iz sna prizove u javu, nisam više ovaj koji sve razumije, već sam mali, *dite*, i mučno mi je rastvoriti slinom slijepljena usta. Jezik mi je suh, natečen od žege koja već hvata maha, *paljarica* se poda mnom ulegla, stanjila, tako da mi znoj kroz nju probija sve do dasaka postelje koju dijelim s bratom.

„Mamo?“

...

Čim u polumraku sobice začuje sinov glas, Juština se prigne, posegne za njegovim stopalom koje strši preko ruba postelje i nježno ga protrese.

„Ala šu, dite moje, zbudi se, vrime je. Srnela će mi portun špakati.“

Zijevajući, dječak pokuša posljednji, uzaludni manevar:

„Mamo, ča ne more Tonic?“

Majka prešuti tihu, šaputavu raspravu koju je ranije imala s najstarijim sinom.

„Ma on mi je reka da je danas tvoj red.“

Tonić, Anton, nazvan po ocu, nazvanom po djedu, siktavo je odbio izvući se iz ponjava u koje se zakukuljio. Suze su mu blistale u očima, ali im nije dao da kliznu niz obraze, neka se osuše tu gdje jesu, izdajnice, nego je šutio i stiskao zube. Prkosno je inzistirao da danas Joso mora voditi kravu na pašu, premda su oboje, i majka i on, znali da to nije istina i da su pravi razlog njegova odbijanja da iziđe na svjetlo jutra jarko crveni tragovi očevoeg pojasa po kojima bi svi susjedi, cijelo selo, znali da je Tonić opet *ništa zaškaliya* i da ga je Tone opet *triba dovesti u red*. Jer za Tonića prava kazna nisu bili očevi udarci. Bili su to podrugljivi pogledi druge djece, žena i staraca, od kojih se svaki na svoj način radovao tuđoj, u ovom slučaju Tonićevoj mucu, a Tonić podjednako nije podnosio ni zloradost, ni ruganje, ali ni suosjećanje; bilo je u njemu nešto što ga je odmalena nagonilo da svaki doživljaj, svako iskustvo posesivno čuva samo za sebe, kao da je pretpostavljao, kao da je znao da je to jedino što će u životu doista posjedovati. Zato je samo šutio i nije se čak ni pretvarao da spava, nego je koristio zaštitu tame da se sakrije od majčine nježnosti i Josine znatiželje.

A Joso se teškom mukom počne kobeljati iz postelje, bunovan i pregrijan.

Kada vreline zagospodari svakim pokretom, od morskog vala i vlati trave, preko leta *mušatih* i muha, do mačjeg protezanja i ljudskog koraka, svaki dan postane isti: žar sunca briše snagu potrebnu da se sjetimo što je bilo jučer, briše potrebu za sjećanjem, a sve što ostaje tek je minimalna manifestacija života sadržana u ponavljanju nekoliko osnovnih dnevnih radnji omeđenih onime što se neizostavno mora i onime što se čini da bi se osigurao barem tračak, barem iluzija svježine. Tako se ni mali Joso nije sjetio da je isti ritual izveo i jučer, kada je doista bio njegov red za tjeranje krave na pašu. Nije mu čak ni palo na pamet dužnost prebaciti na Ivana, mlađeg brata, koji je s nepunih šest godina već bio dovoljno velik da zauzme mjesto u pastirskoj rotaciji, ali ga je činjenica da je imao dva

starija brata u konačnici spašavala većine napornijih obaveza. Uostalom, ovo mu je bilo posljednje ljeto slobode prije polaska u školu koja je od *malega ditića* trebala stvoriti *verega mladića*. Ili je barem tako did Martin prijetio.

Joso iz postelje najprije spusti noge koje ga, poput plovka, cijelog usprave. Sneno češka do kože ošišanu glavu i osvrće se po sobi za braćom. Tonic škilji iz mraka poput bijesnog mačka, a Ive pliva u duboku snu, s nožicama podignutim uz mlak zid sobe, naglavce, kao šišmiš.

Na stolu već čekaju *got mlika* i *feta* kruha, široka i teška kao težački dlan. Još uvijek tek tijelom budan Joso istovremeno ispija mlijeko i navlači košulju preko glave. Majka ga gladi i usput poravnava ovratnik. Joso hvata kruh, prstima kida jedan grumenčić, a ostatak nosi sa sobom.

„Gren ti ja sad, mamo.“

Vani, u *korti*, krava Srnela već nestrpljivo klati glavom i gurka *lesu*. Joso istrči, odmakne drvenu ogradu pa potegne kravu za konop koji joj visi o vratu. No tvrdoglavom se *blagu* sada više ne žuri. Polako, korak po korak, izlazi na put ljuljajući se kao pretovaren *bragoc* što isplovjava iz luke. Joso se još nekoliko metara upinje ne bi li je natjerao na brži ritam, ali krava kao da uživa provocirajući dječaka pa ovaj može jedino odustati i pustiti konop iz ruku. Jer Srnelu zapravo nitko ne vodi na pašu. Ona sama odlazi i vraća se kada ju je volja, a njezina dječja pratnja služi joj mahom u ceremonijalne svrhe, kao počasna garda ili sluge u u livrejama od *proškuljana* lana, guzica više otkrivenih nego pokrivenih.

Kada stigne do Vrha, Joso pred sobom, već poodmakle, vidi i ostale pastirice i pastire, svakog sa svojom kravom, koje su se poredale u kompoziciju prema kravljnoj hijerarhiji, od najveće, najjače i najšarenije, sve do najmanje, najmlađe, najmršavije. Isprva požali što nije krenuo na vrijeme jer je Srnela uvijek ponosno zauzimala čelo kolone, no žaljenje mu brzo ishlapi kad se sjeti ruganja djece

kojem su ona redovito pribjegavala kako bi poništila Srnelinu snagu i ljepotu na račun Josine obitelji. Joso nije najbolje razumio, nisu razumjela ni djeca koja su samo ponavljala ono što bi načula kada su odrasli mislili da su djeca vani, a ne pod stolom za kojim se previše popilo. Većina dječjeg ismijavanja imala je u korijenu glasine koje su po selu kružile o Antonu, Josinom ocu, a koje bi po potrebi iskrsavale kad god bi se nekome učinilo da se Tone malo uzoholio, da je bacio oko na *škalin* viši od onoga koji su mu porijeklo, selo, sudbina i Car odredili.

Na kakvoj god da su se činjenici temeljile, Tone je sam, i nesvjesno, glasine hranio svojim čudnim ponašanjem i karakterom. Primjera radi, Tone Defrančeski nije bio jedini muškarac iz sela koji je radio u Arsenalu, vojnom brodogradilištu u Puli, ali je među poslovođama ondje bio najomiljeniji kao vrijedan i šutljiv majstor, koji je, da je htio, po znanju i marljivosti mogao i sam napredovati do statusa poslovođe. Nitko nije uistinu znao zbog čega to nije htio, ali svaki onaj tko je bio na položaju i u situaciji odlučivati, nije ni najmanje brinuo zbog Toninog manjka ambicije. Napredovali su manje vješti i manje radišni, no svi su redom htjeli Tonu u svojoj brigadi jer bi im podizao učinkovitost kompenzirajući tako nemar uvijek prisutnih zabušanata. Budući da se, s jedne strane, svojski trudio i bez rezerve trošio u paklu brodskih sekcija koje su grmjele od čekića što su tukli glave zakovica, čineći da u usporedbi s njim svaki drugi radnik djeluje spor i neučinkovit, dok je, s druge strane, tvrdoglavo odbijao promaknuće pokazujući prezir prema trudu onih koji su doista željeli bolji položaj i bolju plaću, Tone je bio sve samo ne omiljen među svojim kolegama. A brodogradilište, kao ni tvornica, ili brodska posada, ili vojna postrojba, nije okruženje u kojemu je korisno naglašavati vlastitu posebnost.

Sve vrijeme koje nije provodio u Arsenalu, Tone je obrađivao ono malo zemlje koju je Juština donijela u *dotu*. I dok mu rad na zemlji nije pricinjao većih poteškoća, raditi s ljudima bilo mu je znatno teže. Istina, kad god bi netko od susjeda upitao za pomoć, oko *brajad* ili žetve,

berbe *ulik* ili godišnje *prašćine*, i on i Juština spremno bi se odazvali. Ali kada bi susjedi spremni očekivali da je vrijeme uzvratiti uslugu, otkrili bi da je Anton svoj posao već obavio, u tišini, bez pompe, ne trebajući bilo čije ruke ili savjete. Takvo je ponašanje bilo plodno tlo za najrazličitije teorije. Jednostavno, nije bilo prirodno ne trebati nekoga tko redovito tebe treba, ne uzvratiti učinjenu uslugu stvaranjem prilike da se učinjena usluga uzvrati. Nije bilo u skladu sa zakonima ni prirode ni Boga raditi sam, jesti sam, piti sam, uvijek biti spreman dati *španjulet*, a nikada ne pitati; čak ni kada se približi kraj mjeseca, a plaća je još uvijek dan-dva daleko, kada nitko nema, a svatko pita, premda se zna da nitko nema jer je želja toliko jaka da popusti tek onoliko koliko je trenutaka dahu potrebno da ponese pitanje.

Svi su znali. Svatko je znao što stoji iza Toninog čudaštva i nitko mu se nije usudio prigovoriti bilo što u lice, ali se zato iza njegovih leđa, iza Juštininih leđa, ali i u lice njegovih sinova govorilo svašta i zato je Josi jutros bilo drago vidjeti kako ostali pastiri idu daleko, sve dalje naprijed, a on i Srnela za njima polako, prema Paleri, prema moru, gdje se prostiralo dovoljno slanim vjetrom češljane trave za stoku, ali i gdje je djecu mamilo obećanje osvježenja u beskrajnom plavetnilu.

Na posljednjoj kosini posljednjeg brežuljka konačno se pred Josom raskrililo more. Ovdje s mukom zaustavi Srnelu koja ga začuđeno pogleda kao da ga pita što mu je i zašto joj ne dopušta dalje. Već u podnožju brijega grupa djece i stado krava skrenu nadesno, prema plitkoj uvalici gdje su čak i krave mogle ušetati u vodu do vrimena, da u svježoj namreškanosti valova rashlade bijele glatke trbuhe. Joso povuče Srnelu na drugu stranu, u smjeru Svetice, brežuljka na čijem je vrhu donedavno stajala mala crkvice Djevice Marije oko koje se sada ukopava baterija obalne artiljerije. Nedavna je to promjena o kojoj se govori ispod glasa. Nitko se od seljana ne usuđuje doći bliže. Djeca pitaju, ali stariji ne odgovaraju, samo uznemireno komentiraju kako je *grdo za viti vojsku umisto crikve - Bog i puške, to ne gre skupa*.

Na putu do najbliže sjene, koju je pružao jedan čuperak trstike, Joso se sjeti kruha koji je ponio sa sobom i koji mu je još uvijek u ruci. Uz prašnjavu stazu ponegdje su rasli jednako prašnjavi snopići vlasca pa ih počne brati i jesti, čas žvačući zalogaj kruha, čas dvije, tri zelene vlati. Uz trstiku, poviše stijena koje je marljivo, val za valom, pralo more, Joso se skloni, kao u gnijezdo. Strpljiva i blaga, Srnela tek provjeri hoće li njezin dječak doista tu ostati pa se odnjiše lijeno nešto dalje u potrazi za objedom.

U svom skrovištu Joso dovrši kruh. Zatim se zagleda u daljinu prema otocima koji su se nazirali, blijedi, prozirni, i pomisli kako je život ondje, na drugoj obali, zasigurno zanimljiviji, ako već ne i bolji. Daleko, preko mora gdje će možda jednog dana neki srečković otputovati da se naužije svijeta. Magli se Josi pred očima, naglo prekinuti ranojutarnji san traži svoju naknadu, da se isanja do kraja, da obuzme udove usred vreline dana, da se dovrši, da odvede dječaka u budućnost koje će možda biti, a možda i neće. Ma bit će je, sasvim će je sigurno biti. *Prvi put otisnuti se na more. U utrobi broda, uz kotlove, vrijeme sporo prolazi, minute i sati tale se od vrućine, klize i kapaju preko željeznih stepenica, žare kožu, kuhaju dah.*

Nakon prvih nekoliko koraka preko palube ložac više nikada nije vidio ni sunca ni neba, kao tamničar ognja zauvijek zaključan sa svojim zatvorenikom, hraneći ga ugljenom i vlastitim žuljevima. Izgubio se unutra, dolje, duboko, tražeći vrata na koja je ušao, razgovarajući s rijetkim suputnicima s kojima se mimoilazio, od kojih nijedan nije znao gdje je, baš kao ni on, ali je to neznanje brižljivo čuvao, ne dijeleći ga ni s kim, osim s metalnim zidovima o koje su udarali šakama poruke pisane Morseovom abecedom.

Jednom je tako sreo žutog mačka koji mu je rekao da je godina, kao mjerna jedinica vremena, ukinuta carskim dekretom. Umjesto godinama vrijeme će se od sada mjeriti životima. Tako će po novom četiri godine trajati dvadeset milijuna života da bi dvadesetak godina kasnije šest godina trajalo između sedamdeset i osamdeset i pet milijuna života. Joso je mačku

šaptao kako ih ne bi čuli ratoborni brodski miševi, a mačak je svoje poruke slao oblikujući slova repom, pri čemu se obilato koristio upitnicima.

Jednom je ložič sreo starca kojemu su miševi zašili jezik za gornju usnicu pa je od tada starac uvijek nosio pune džepove pijeska koji bi prosipao po metalnom podu broda i u njemu ispisivao anegdote iz svog života na moru.

Jednom je ložič sreo ženu koju su sinovi ostavili samu. Ponudila mu je tanjur ribe složene u slovo A. A kao Arsenal. A kao Austrija. A kao Argentina.

Dvaput je sreo čovjeka koji mu nijednom nije rekao „doviđenja“.

Jednom je sreo sebe u ogledalu od vode. Kada je malo bolje pogledao, shvatio je da mu se voda smiješi i da mu govori: „Ne još. Nije još vrijeme.“

...

Kada se probudio, Joso otkrije da je zapao dublje u trstiku. U snu se, povlačeći se pred suncem, odmaknuo, pedalj po pedalj, gluh i slijep za sve oko sebe, prevaren toplinom i šumom valova. U trenu se našao na nogama čudeći se gdje je nestalo sunce.

Bio je žedan.

Po tome izračuna da kasni kući.

Osvrne se oko sebe ne bi li pronašao kraj konopa kojim je bila vezana Srnela, ali ne nađe, ni kraj, ni konop, ni kravu. Požuri na put koji ga dočeka jednako prašan, jednako prazan. Pogleda niz obalu da nema slučajno negdje nekoga tko će mu se smijati; sigurno mu je, to će biti, *oni Petešić* kravu sputao pa mu se sad ceri iz potaje. Isprva se nećkao, ali ipak zazove:

„Srr-nee-laaa!“

Zna Josu da nema tih spona koje bi Sرنelu zadržale. Ali se krava ne pojavi. Ne odazove. Nikada se još nije dogodilo da zaboravi na dječaka i s ostalim se kravama vrati u selo. Neće valjda morati krenuti put kuće sam? *Ča bi mu rekli njegovi! Hodi sinko nazad, ko*

ni krave, ne rabiš nan nanke ti! Zastane. Opet je zazove. Osluškuje neće li mu od nekuda stići odgovor. Muk, prazan, neizvjestan, težak. Muk, ali ne i mukanje. Srce mu sve nervoznije udara, tanašne nožice vrludaju. *Srnela, kadi si? Zašto se ne javiš? Pametna moja, dođi, ala šu, gremo doma, vrime je!* Što je dalje išao, to mu je glas tiši. Vlastiti ga jezik guši, a u grudima ga počne stezati.

Na vrhu brijega, umjesto da poviče iz svega glasa, on tek skupi snage da tiho zovne:

„Srnela!“

Tada kroz guštik s desna dopre zvuk.

Prigušeno mukanje.

Joso pretrne.

Mukanje se ponovi, ali tiše, hroptavo.

Razmičući trnovito granje, Joso otkrije malenu čistinu za koju nije ni znao da postoji. Ovdje je netko posijao polje *arbašpanje* računajući da je sigurna od seoskog *blaga*, ali, nažalost, nije računao na Srnelinu tvrdoglavost. Jadna se životinja do presita napasla i sada je ležala na boku, kao preokrenuta barka, bolno stenjući i otpuhujući.

U isti mah Joso htjede i pobjeći i ostati. I potrčati u selo po ljude da pomognu, i umaknuti od svojeg srama i grijeha.

U Srnelinim krupnim, vlažnim očima ogledalo se čitavo nebo, čitav svijet, a u njemu i sam Joso, malen, slab, sam.

Ogledala se, Joso je sad razumio, i nijema molba životinje da je ne napusti, ponovno, da je ne ostavi da umre sama. Jer jedino gore od toga da se živi sam, jest umrijeti sam.

Zato Joso sjedne pored krave, prebaci ruku preko njezine nabrekle trbušine i položi na nju glavu. Veliko je srce tuklo teško, poput ratnog bubnja, ali sve sporije i sporije. Kravlji se trbuh nadi-mao svakim plitkim udisajem rjeđe i nepravilnije. Josi se učini da je na debelom moru u premalenoj barki koju valovi ziblju poigravajući se njome, važući na koju će stranu preokrenuti tu orahovu ljuščicu da je povuku u tamni, bezizlazni zagrljaj dubine. Umjesto da se

trgne, da se odupre i rukama zavesla prema površini, Joso se zadubi u modru tamu, učini mu se da ondje ima nešto, golemo, sveobuhvatno, nešto što kada primi, ne pušta, u čemu se može izgubiti, svaka bol, sva muka, strah, nešto nalik utjehi, nešto nalik miru.

Lice mu je mokro od suza iako zna da od suza nema nikakve pomoći. Srnela hropće, s naporom hvata zrak koji joj izmiče. Josi se pred očima mrači, nada kao svjetlo gasne, Srnela ga neutješna sama tješi svojim ogromnim tijelom sazdanim da daruje, toplinu, život, obilje... A tada veliko srce stane i Josi se učini kao da je i njegovo stalo pa se, prije nego što od umora sklopi oči, još zadnji put obrati jadnoj životinji:

„Lipa moja, bolje da san ja krepa nego ti.“

...

Kada je otvorio oči, iznad njega je stajao vijenac lica, tamnih, neraspoznatljivih u polumraku tinjajućeg dana. *Zna san, pomisli, ne moren nego u paka.* Nitko nije prozborio ni riječi, ali su ruke spustili na njega, brojeći mu kosti, provjeravajući jesu li te krhke kosti još cijele i može li se od njih načiniti *svirale, ili češlje, ili pirune, ili ča već vragi delaju od kostih grišnika.*

Samo se jedan od njih javi, hrapavim, staračkim glasom. Njihov kapetan. Starješina. Kojemu sigurno rogovi probijaju iz *surih vlasi*, okrnjeni, istrošeni, raspukli, baš kao i taj glas kojega je vrag *ukreja* *mojemu didu:*

„Šu, Tone, poberi malega doma, a mi ćemo brižno blago regulati.“

Kada su ga podignule ruke i glava mu kliznula niz čvrsto, toplo rame, osjeti miris znoja, duhana, ali i još jedan, koji bi uvijek mogao prepoznati iako nikada nije posjetio njegov izvor, tajanstven, oštar, zamršen miris *Arsenala*, miris brodogradilišta. Joso grčevito obgrli konope mišica očevo vrata, ali ne pusti ni glasa. Anton, noseći sina prema selu, također je šutio, dišući glasnije tek na uzbrdicama, da

se se Josi činilo kako putuje jašući na kakvom čudovištu, na zmaju koji ga je oteo pa ga nosi u svoj brlog, da ga ondje u miru povečera. Dječakovo se tijelo grčilo od straha, ali je njegova mašta lebdjela poviše oca i sina, promatrajući ih ljubopitljivo, pokušavajući razaznati detalje na njihovim licima kroz mlaki sumrak, kako bi ih ugradila u priču, fantastičnu, punu neočekivanih obrata, junaka na konjima, sijevanja sablji, juriša, potjere, skrivanja u utverdama. Strah je držao dječaka, kao da mu se koža čarolijom pretvorila u hladno olovo; ipak, jedan je djelić dječakove svijesti uspio umaknuti i sada je žurio da vidi što će biti dalje. Doista, Joso se čudio, da je znao da je tako lijepo umrijeti, odavno bi to već pokušao.

Juština ih je dočekala ispred kuće. Dječaku je opipala obraze i čelo, natjerala ga da ispije nekoliko gutljaja vode, zatim ga unijela unutra i položila na krevet, a da Josina stopala nisu dotaknula tlo. Dok ga je svlačila i trla mu čelo mokrim ručnikom, Joso je htio zaplakati, podignuti ustavu na bujici riječi, isprika, žaljenja koja ga je pritiskala u grudima, ali mu je grobna jeza i dalje gušila dah. Samo ako nastavi više ne biti živ, možda će sve ponovno biti dobro. Prije nego iziđe iz kuće, Juština još samo prekrije sina tankom, ispranom plahtom i poljubi ga u čelo.

Laku noć, mamo, pomisli Joso, i oprost!

Da već nije čvrsto odlučio biti mrtav, jedino po čemu bi mogao znati da je još uvijek živ, nije bilo njegovo vlastito disanje, već vreli dah brata Antona koji se u snu okrene da mu puše ravno u uho. Brojeći bratove udisaje i izdisaje, Joso se nadao da će i on sam ubrzo nestati u snu, no tada iz korte začuje očev glas, odrješit, promukao, preglasan, kako je i inače govorila većina radnika brodogradilišta napola gluha od neprestane zvonjave metala:

„Grdo. Napro grdo će biti.“

Majka ga pokušati utišati:

„Nemoj tako govoriti.“ Ali je Joso znao da je otac u pravu.

Da Joso samom sebi sudi, svaka bi mu kazna bila preblaga.

Srećom, očeve kazne nikada nisu bile preblage, naročito kada bi ih zasluživao Tonić. Zapravo, kao da su se unaprijed dogovorili, otac nikada nije kažnjavao Josu, a majka nikada Tonića. Valjda im je tako bilo lakše, da uloga discipliniranja ne zapadne samo jedno od njih. Tonić je tu izvukao kraći kraj jer otac nikoga nije štedio, najmanje sebe i kako je smatrao da njemu život daje, tako je dijelio i drugima, a najviše onima koji su mu bili najbliži, i dobro i loše, *i lipo i grdo*, i kruh i batine. Pri tome se nije čak ni zamarao činjenicom da je *onega grdega bilo vajka više*; njegov je zadatak na ovom svijetu bio da služi kao provodnik svih energija oko sebe. Preslab da bi mijenjao svoju sudbinu, ali dovoljno jak i prkosan da je istrpi, kakva god ona bila, činio je Tone da i svi oko njega trpe. Josu je prošao nešto bolje jer je materina ruka bila lakša, ali je razliku u snazi udaraca nadoknađivala što pokudom, što teškim šutnjama koje su ponekad znale peći više od brijestove šibe. U toj razdiobi najbolje je ipak prolazio mali Ive koji do sada, u svom kratkom životu, nikada nije ni zaslužio nikakvu pravu kaznu. Uz to, imao je sklonost da svaki nestašluk poprati najnevinijim osmijehom kojim bi razoružao svaki prijeki sud. No Ive nije nikada ubio kravu. Možda je tek zgazio kakvog mrava. Ili ga pritisnuo palcem o kamen. U znanstvene svrhe. Da vidi što je to život doista i kamo nestaje. Ni Tonić nije bio ubojica. Iako je lovio i guštere i žabe. Iako je skakavcima kidao noge, a muhama krila. Zato Josu nije imao nikakvo pravo uspoređivati se s njima. Nije imao nikakvo pravo očekivati milost.

„A kako da govorin?“ Otac se, činilo se, slagao s Josom.

„Forši se sve smiri.“ Majka se nadala.

„Forši. Forši.“ Očev se glas na trenutke gubio, ali Josu jasno razazna što je progundao: „Forši se i Srnela torna doma živa.“

„Nemoj. Ni mali kriv.“

„Ni. Ni. Nijedan ni kriv. Zato nan i je tako kako nan je. Nijedan za niš ni kriv, a jopet čuda muke i nevolje čoviku na kosti naleže.“

Mati na ovo ništa ne odgovori. Josi se činilo da kroz zid čuje njezin uzdah. Ili je to možda sam zid uzdahnuo u potvrdu očevih riječi.

„Ovi put nijedan ne pasa lišo.“

Joso je znao da neće *lišo pasati*. I bilo mu je, negdje u dubini srca, čak malo lakše zbog toga. Jer više nikada mu Srnela neće liznuti sol s potiljka podsjećajući ga da je vrijeme da se s paše vrate kući. Njezino se veliko oko zauvijek zatvorilo za njega, za cijeli svijet. Najveće, najjače, najljepše krave u selu više nema, kao da je nikada nije ni bilo. *Zato je jušto da nanke mene više ne bude*, zaključio Joso klizeći konačno u san, tonući kroz komušinu *paljarice*, kroz daske postelje, kroz pod kuće ravno u crvenu zemlju, baš kao da ga u lijesu konopima spuštaju, a u poklopac udaraju buseni, kao sučev čekić, i zvone zvona crkve svetoga Martina.

...

„Forši ne dojde do nas.“ Juština ipak prošapće.

Tone otpljune trunku duhana koja mu je ostala na usnama:

„Svi govore da će Italija zajno provati Istru ćapati.“

Juština se u mraku zagleda u svoje dlanove, kao da će u njima naći odgovor:

„Moj otac vajak govori da su Talijani...“

„Ča zna Martin ča su Talijani.“ Tone se obrecne. „Jeno je bilo u njegovo vreme kad su se tukli s konton Di Persanon poli Visa, a drugo je sad. Neće Talijani šporoko delo delati sami. Pomoći će njim Engleži, Frančezi... Auštrijako neće nos zvaditi z Jadrana bez da dobije po njemu.“

„Ma tebe će puštiti doma, u Arsenalu, ča ne?“ Juština je bila uporna.

„To mi je samo veća muka,“ Tone zareži, „stati u Puli i luštrati topove na Sveten Stipanu pa mu mahati kad bude poša nike druge pekljare ubijati.“

„Tebi je forši veća muka, ma meni je laglje da te ne uzmu u voj-
sku.“ Juština se namršti. Anton nije bio od onih muških koji uvijek
i samo na sebe misle, ali bi ponekad zaboravio koliki ovise o njemu.
Ponekad joj se činilo da potajno žali što nije sasvim sam, što nije
više toliko mlad da može krenuti kamo god poželi, s onim što tek u
džepovima ima, ili što nabaci preko ramena. „Stešo ćemo laglje sve
zdurati ko ostanemo skupa, ko nas ne razdvoje.“

Tone zdvojno smrvri opušak o drveni potplat svoje cipele i ot-
puhne zadnji dim:

„Pensan, Juština, da nan ovi put ne bude laglje, kako god se obrne.“